

УДК 338.48-44(477):502.4]:330.34:004

Миронов Ю. Б.,

yuriy@myronov.com, ORCID ID: 0000-0002-9015-506X,

Researcher ID: E-9613-2019,

д.е.н., доц., професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЕКОСОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних засад інтеграції екоосоціальних технологій у систему управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях. Актуальність дослідження зумовлена фундаментальною суперечністю між зростаючим попитом на природно орієнтовані туристичні продукти та необхідністю збереження екологічної, біологічної й соціокультурної цілісності туристичних екосистем. Встановлено, що перехід від товароорієнтованої до сервісноорієнтованої концепції розвитку туризму в контексті сервісно-домінантної логіки зумовлює необхідність формування принципово нових управлінських підходів, здатних гармонізувати туристичні потреби суспільства з імперативами збереження природоохоронних територій. Екоосоціальні технології розглядаються як системоутворювальний елемент сталого розвитку туризму, що охоплює зелені технології природоспоживання, асистивні технології, екоосоціальні інновації та технології санації природного середовища. Обґрунтовано партисипативний підхід до спільного створення екосистемної цінності, за якого турист виступає одночасно активним споживачем і визначником цінності туристичного продукту. Запропоновано когнітивну модель включення екоосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях, що відображає причинно-наслідкові взаємозв'язки між ключовими чинниками цього процесу на мікро-, мезо- та макрорівнях управління. Визначено п'ять типів когнітивних реакцій суб'єктів туристичної діяльності на впровадження екоосоціальних технологій: скептичне ставлення, обмежене розуміння, формальне прийняття, позитивне сприйняття та інноваційне мислення. Доведено доцільність застосування інструментів соціального маркетингу як демократичного управлінського підходу до формування проекологічної поведінкової моделі туристичного споживання. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною верифікацією запропонованої моделі та розробленням кількісного інструментарію оцінювання ефективності впровадження екоосоціальних технологій на природоохоронних територіях України.

Ключові слова: туризм, сталий розвиток туризму, природоохоронні території, екоосоціальні технології, туристична екосистема, туристична дестинація, туристичний потенціал, когнітивне моделювання, цифровізація туризму, екоосоціальні інновації.

Myronov Y. B.,

yuriy@myronov.com, ORCID ID: 0000-0002-9015-506X,

Researcher ID: E-9613-2019,

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Tourism and Hotel&Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ECOSOCIAL TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT OF NATURAL PROTECTED AREAS

Abstract. The article is devoted to the substantiation of the theoretical and methodological principles of integrating eco-social technologies into the system of sustainable tourism development management in natural protected areas. The relevance of the study is due to the fundamental contradiction between the growing demand for nature-oriented tourist products and the need to preserve the ecological, biological and socio-cultural integrity of tourist ecosystems. It is established that the transition from a product-oriented to a service-oriented concept of tourism development in the context of service-dominant logic necessitates the formation of fundamentally new management approaches capable of harmonizing the tourism needs of society with the imperatives of preserving natural protected areas. Eco-social technologies are considered as a system-forming element of sustainable tourism development, encompassing green technologies of nature consumption, assistive technologies, eco-social innovations and technologies for the rehabilitation of the natural environment. A participatory approach to the joint creation of ecosystem value is substantiated, in which the tourist acts as



both an active consumer and a determinant of the value of the tourist product. A cognitive model of the inclusion of eco-social technologies in the development of tourism in natural protected areas is proposed, which reflects the cause-and-effect relationships between the key factors of this process at the micro-, meso- and macro-levels of management. Five types of cognitive reactions of tourism entities to the introduction of eco-social technologies are identified: skeptical attitude, limited understanding, formal acceptance, positive perception and innovative thinking. The feasibility of using social marketing tools as a democratic management approach to the formation of a pro-ecological behavioral model of tourist consumption is proven. Prospects for further research are associated with the empirical verification of the proposed model and the development of quantitative tools for assessing the effectiveness of the introduction of eco-social technologies in natural protected areas of Ukraine.

Key words: tourism, sustainable tourism development, protected areas, eco-social technologies, tourism ecosystem, tourism destination, tourism potential, cognitive modelling, digitalisation of tourism, eco-social innovations.

JEL Classification: L83, Q26, Q57, O33, R58, D91.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2026-86-09>

Постановка проблеми. Сучасний розвиток туризму на природоохоронних територіях зіштовхується з фундаментальною суперечністю між зростаючим попитом на природно орієнтовані туристичні продукти та необхідністю збереження екологічної, біологічної й соціокультурної цілісності туристичних екосистем. Традиційна товароорієнтована модель туристичного виробництва, зосереджена на нарощуванні пропозиції матеріально вимірних продуктів, не спроможна забезпечити збалансоване використання ресурсів природоохоронних територій, спричиняючи деградацію природних екосистем, втрату біорізноманіття та ерозію історико-культурної спадщини. Водночас перехід до сервісоорієнтованої концепції розвитку туризму, що ґрунтується на нематеріальних вимірах туристичного споживання та спільному створенні екосистемної цінності, потребує принципово нових управлінських підходів, здатних гармонізувати туристичні потреби суспільства з імперативами збереження природоохоронних територій. Відсутність системного інструментарію такої гармонізації зумовлює актуальність пошуку інтегрованих екосоціальних рішень, здатних одночасно забезпечити екологічну стійкість, соціальну корисність і технологічну інноваційність туристичної діяльності на природоохоронних територіях.

Окремою не вирішеною проблемою залишається недостатнє розуміння когнітивних механізмів, що визначають ставлення різних суб'єктів туристичної діяльності – туристів, туристичних організацій, місцевих громад і владних інституцій – до впровадження екосоціальних технологій. Проголошувана проєкологічна позиція учасників туристичного процесу далеко не завжди трансформується у реальні поведінкові практики сталого споживання, що свідчить про наявність суттєвого розриву між декларованими цінностями та фактичною моделлю туристичної поведінки. Подолання цього розриву вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує інструментарій екологічної психології, когнітивного моделювання та соціального маркетингу для формування дієвих мотиваційних механізмів включення

екосоціальних технологій у практику управління туристичними дестинаціями на природоохоронних територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях із застосуванням екосоціальних підходів перебуває на перетині кількох наукових напрямів, що зумовлює широкий спектр досліджень у цій сфері. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методичних засад сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери в українському контексті здійснено у монографії Н. В. Павліхи, І. О. Цимбалюк та А. Ю. Савчук [2]. Автори обґрунтовують концептуальні підходи до організаційно-економічного забезпечення сталого туризму, пропонують методичний інструментарій діагностики його розвитку та окреслюють стратегічні пріоритети для України. Теоретичне підґрунтя для когнітивного моделювання складних соціально-економічних процесів закладено у праці В. Ф. Тищенка та Д. М. Складанного [3], які досліджували когнітивні моделі публічно-приватного партнерства в регіонах України. Запропонований авторами методологічний підхід до побудови когнітивних карт причинно-наслідкових зв'язків між ключовими чинниками системи є методологічно прийнятним для моделювання екосоціальних процесів у туризмі, зокрема для виявлення точок впливу на поведінку суб'єктів туристичної діяльності. Поведінковий вимір екологічно відповідального туризму досліджено у роботі А. Номбург та А. Столберг [4], які пояснюють проєкологічну поведінку через призму когнітивної теорії стресу. Автори встановили, що усвідомлення особистої відповідальності та сприйняття загроз природному середовищу є ключовими детермінантами проєкологічних поведінкових реакцій індивіда. Ці висновки набувають практичного значення для формування мотиваційних механізмів включення туристів в екосоціально відповідальні практики споживання на природоохоронних територіях. Соціально-когнітивний вимір проєкологічної поведінки розвинуто у дослідженні D. R. Sawitri, H. Nadiyanto та S. P. Hadi [5], які підтвердили, що соціальні норми, самоефективність та ціннісні

орієнтації особистості суттєво впливають на готовність індивіда до про-екологічних дій, що є важливим для розуміння механізмів формування еко-соціальної туристичної поведінки. Дискусію щодо теоретичного розриву між концепцією сталого туризму та реальною практикою його розвитку поглиблено у публікації R. Sharpley [6], де автор, підбиваючи підсумки двадцятирічної еволюції досліджень у цій сфері, наголошує на необхідності переосмислення самої природи сталості в туризмі та пошуку нових інструментів зовнішнього регулювання поведінки туристів. Концептуальне осмислення екосоціальної стійкості як інтегративного поняття, що поєднує екологічні та соціальні виміри розвитку, представлено у праці P. Wang та A. Altanbulag [8]. Автори розкривають теоретичне підґрунтя екосоціальної роботи, окреслюють її ключові цінності та перспективи застосування в умовах глобальних екологічних викликів, що створює концептуальну основу для розроблення екосоціальних технологій управління туристичними DESTINAЦІЯМИ на природоохоронних територіях.

Попри значний масив наукових розробок у суміжних сферах, питання інтеграції екосоціальних технологій у систему управління туризмом на природоохоронних територіях із урахуванням когнітивних чинників поведінки всіх суб'єктів туристичної діяльності залишається недостатньо дослідженим, що і визначає актуальність цієї статті.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад інтеграції екосоціальних технологій у систему управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях та розроблення когнітивної моделі включення екосоціальних практик у туристичну діяльність з урахуванням поведінкових і мотиваційних чинників усіх суб'єктів туристичного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток туризму передбачає трансформацію традиційної товароорієнтованої моделі, яка була спрямована переважно на розширення пропозиції матеріально визначених туристичних продуктів у сервісноорієнтовану парадигму, що акцентує увагу на створенні та забезпеченні нематеріальної цінності. Такий підхід сприяє формуванню та розвитку сучасних теорій клієнтоорієнтованого туристичного обслуговування, у межах яких ключове значення надається якості досвіду, взаємодії та задоволенню потреб туристів. Сервісно-домінантна логіка розвитку туризму зумовлює необхідність переосмислення процесів використання природних та історико-культурних ресурсів, у результаті чого виникають інноваційні організаційні моделі, спрямовані на формування, підтримку та узгодження еко-системної цінності туризму на природоохоронних територіях.

Запропонований S. Vargo та співавторами системний підхід, що розглядає бізнес як мережу взаємопов'язаних відносин [7], створює підґрунтя для розширення сервісно-домінантної концепції сталого розвитку туризму через призму функціонування сервісних екосистем і впровадження екосоціальних технологій. Діджиталізація суттєво

впливає на процеси туристичного обслуговування та обміну ресурсами, сприяючи технологічній модернізації туристичних продуктів і послуг. Водночас туристичні екосистеми формують комплекс еко-соціальних взаємозв'язків, які, з одного боку, визначають основу туристичної діяльності, а з іншого – виникають і розвиваються внаслідок спільного створення цінності всіма учасниками туристичного процесу.

У цьому контексті екосоціальні технології в туризмі доцільно трактувати як інтегровану сукупність екологічно та соціально орієнтованих інструментів і підходів, спрямованих на забезпечення балансу між задоволенням туристичних потреб суспільства та збереженням природного потенціалу природоохоронних територій. З огляду на це застосування екосоціальних технологій у сфері туризму на природоохоронних територіях має бути насамперед зорієнтоване на:

- «зелені» технології природоспоживання, що передбачають впровадження екологічно безпечних інноваційних рішень, орієнтованих на мінімізацію негативного впливу туристичної діяльності на природні та історико-культурні екосистеми природоохоронних територій, а також включають застосування відновлюваних джерел енергії, енергоощадних інтелектуальних систем управління туристичною інфраструктурою, екологічно безпечних видів транспорту для обслуговування туристів, використання сучасних технологій управління відходами й водними ресурсами та цифрових сервісів для популяризації, бронювання та інформаційного супроводу екотуристичних подорожей;

- асистивні технології, спрямовані на забезпечення більш високого рівня доступності туристичних послуг для осіб з обмеженими фізичними можливостями шляхом застосування спеціалізованих мобільних засобів, навігаційних рішень і комунікаційних пристроїв, адаптивних аудіо- та візуальних систем на основі штучного інтелекту, а також цифрових інструментів планування туристичних маршрутів;

- екосоціальні інновації, що базуються на створенні та реалізації новітніх підходів і рішень, спрямованих на подолання екологічних і соціальних викликів функціонування туристичних DESTINAЦІЯМИ та формування позитивного впливу туризму на екологічний стан і соціально-економічний розвиток місцевих громад. Такі інновації передбачають активне залучення місцевого населення до процесів ухвалення управлінських рішень щодо розвитку туризму [1], а їх екосоціальний ефект виявляється у збереженні природних екосистем, історико-культурних ресурсів природоохоронних територій та підвищенні рівня добробуту населення;

- технології санації та відновлення природного середовища, які охоплюють заходи з рекультивативної порушених земель і відновлення лісових екосистем на природоохоронних територіях, застосування біоремедіації (використання живих мікроорганізмів, гетерогенних організмів (зокрема грибів) і рослин вищого порядку для нейтралізації забруднювачів у ґрунті, воді чи повітрі), а також

упровадження екологічно орієнтованих підходів до ведення господарської діяльності.

Концептуальні засади екосоціального управління як інструменту забезпечення сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях акцентують увагу на базових екологічних орієнтирах, зокрема на цілісному екологічному світогляді, що ґрунтується на системі взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних цінностей, які не суперечать одна одній і можуть перебувати у складній взаємодії:

- *біосферних*, що передбачають збереження та підтримку благополуччя всіх форм життя;

- *альтруїстичних*, спрямованих на забезпечення добробуту інших членів суспільства, включаючи прийдешні покоління;

- *гедоністичних*, пов'язаних із отриманням задоволення та комфорту від раціонального використання екологічних ресурсів природного середовища [8].

Водночас важливе значення надається збереженню культурного різноманіття, що сприяє формуванню нового бачення екологічно зумовленого комплексного благополуччя та, відповідно, розширює індивідуальні, колективні, суспільні й політичні аспекти реалізації екосоціально орієнтованих екологічних практик.

Поєднання технологічних рішень з екосоціальними підходами створює передумови для формування цілісної моделі спільного створення цінності туризму на природоохоронних територіях. Реалізацію такого інтеграційного підходу доцільно здійснювати на кількох рівнях управління. Зокрема, на мікрорівні ключовим є забезпечення відповідного рівня професійної підготовки суб'єктів туристичної діяльності, впровадження ефективних механізмів поєднання природних й історико-культурних туристичних ресурсів, а також використання сучасних інноваційних технологій туристичного обслуговування. На макрорівні важливим є формування

стратегічного бачення розвитку туризму з урахуванням його екосоціального контексту, а також створення системи генерації знань та інновацій, необхідних для забезпечення довготривалої сталості туристичних систем. Водночас мезорівень, хоча й не має чітко визначених інструментів прямої операціоналізації, розглядається як інтегрований результат поєднання матеріальних і нематеріальних ресурсів, спрямованих на формування сталих екосистемних цінностей у межах туристичної системи, що забезпечує поступовий перехід від традиційних продуктивних інновацій до екосоціально орієнтованих трансформацій.

У цьому контексті процес формування екосистемної цінності доцільно розглядати крізь призму партисипативного підходу, відповідно до якого турист виступає не лише споживачем, а й активним співучасником створення цінності, визначаючи її зміст і значущість. Така цінність не є результатом діяльності виключно постачальників туристичних послуг, а формується на основі комплексної взаємодії та інтеграції всіх задіяних ресурсів. З огляду на необхідність поєднання технологічних й інноваційних компонентів розвитку екосоціально орієнтованих туристичних продуктів, виникає потреба у забезпеченні безперервного циклічного обміну екосистемними ресурсами, який формується внаслідок взаємодії технологічно орієнтованої системи туристичних послуг і соціально орієнтованої екосистеми (рис. 1). Такий підхід дозволяє екологічно збалансовано задовольняти потреби сучасних відвідувачів природоохоронних територій, водночас створюючи передумови для довгострокового розвитку туристичних дестинацій шляхом ефективного управління їх екологічною, соціокультурною та біологічною цілісністю.

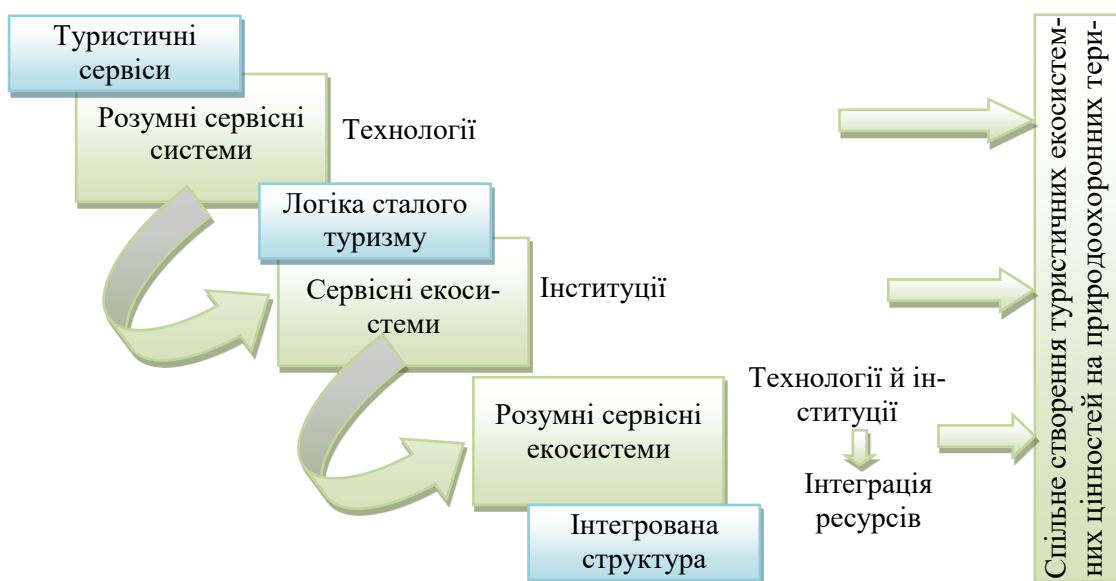


Рис. 1. Схема формування інтегрованої структури екосистем туристичних послуг на природоохоронних територіях

**Ключові аспекти когнітивного моделювання включення екосоціальних практик
у туризм на природоохоронних територіях**

Напрямок моделювання	Цілі формування когнітивної моделі
Сприйняття туристами еко-соціальної цінності туризму на природоохоронних територіях	- формування уявлення про сприйняття туристами екологічних і соціальних аспектів дестинації, що ґрунтується на їхніх знаннях про сталий розвиток, емоційних реакціях на екологічні проблеми туристичної дестинації та намірах дотримуватися екосоціальних принципів туристичного споживання
Визначення факторів впливу на поведінкову модель туристичного відвідування природоохоронних територій	- виявлення таких чинників впливу на туристичну поведінкову модель, як екологічні знання, соціальні норми та екосоціальна самоефективність (на основі власних переконань щодо важливості екосоціального розвитку туристичної дестинації та сприйняття наслідків власних дій)
Когнітивне прогнозування можливих впливів на туристичну поведінку	- розроблення інструментів коригування поведінкових моделей туристів на природоохоронних територіях; - формування комунікаційних стратегій для просування сталого туризму на природоохоронних територіях шляхом висвітлення позитивного соціального й екологічного впливу сталих практик
Розроблення стратегії сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях	- визначення сфери найефективнішого втручання; - формування екотуристичних вражень; - просування туризму через залучення місцевих громад; - розроблення освітніх програм для розвитку сталого туризму

Технологія когнітивного аналізу та моделювання забезпечує можливість у складних і невизначених умовах оперативного, всебічного й системно здійснювати характеристику проблемної ситуації, обґрунтувати її сутність і на якісному рівні визначити можливі напрями її вирішення з урахуванням впливу різноманітних чинників (концептів) навколишнього середовища [3, с. 296].

Застосування когнітивного моделювання для інтеграції екологічних і соціальних практик у систему управління розвитком туризму на природоохоронних територіях передбачає використання економіко-математичного інструментарію для формування цілісного уявлення про особливості сприйняття туристами ініціатив сталого туризму та характер їх взаємодії з ними. Такий підхід сприяє глибшому розумінню ментальних механізмів, що зумовлюють поведінкові моделі туристичного споживання, зокрема під час вибору екологічно безпечних засобів розміщення на природоохоронних територіях або встановлення взаємодії з місцевими громадами, а також дозволяє ідентифікувати причинно-наслідкові взаємозв'язки та ключові точки впливу в системі екосоціального управління розвитком туристичних дестинацій.

Дослідження когнітивних аспектів поведінкових процесів (табл. 1) створює передумови для визначення основних чинників, що впливають на вибір туристами екосоціально відповідальних форм відпочинку в межах природоохоронних територій.

Когнітивні реакції як форму туристичної поведінки, спрямованої на захист природного та соціокультурного середовища на природоохоронних територіях довкілля, можна класифікувати за рівнем екологічної стурбованості, значущості екологічних питань, екологічної відповідальності та проявами проєкологічної поведінки, яка відображає

усвідомлені мотиви туриста мінімізувати негативний вплив туристичного споживання або підвищувати екосоціальну цінність середовища.

Посилаючись на дослідження А. Homburg та А. Stolberg, які пояснювали індивідуальні прояви проєкологічної поведінки на основі теорії когнітивного стресу [4], прикладами такої поведінки в туризмі є екологічний активізм (активна участь в еколого-туристичних експедиціях), неактивістські форми участі у публічній сфері (зокрема, подання або підписання петицій щодо вирішення екологічних проблем) та приватні екологічні практики (економія енергії чи ресурсів, використання продукції вторинної переробки).

У контексті сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях екосоціальні технології орієнтуються передусім на забезпечення екологічної стійкості (збереження екосистеми), соціальної користі (збереження культурної спадщини та підтримку добробуту місцевих громад) та технологічних інновацій туристичного продукту (цифрові рішення, зокрема smart-моніторинг туристичного навантаження на об'єкти, енергоефективне використання природних і культурних ресурсів, стійкі транспортні рішення).

Одночасно проєкологічну поведінкову модель туристичного споживання на природоохоронних територіях можна розглядати як особливу форму про-соціальної поведінки, що спрямована на підтримку місцевих громад у вирішенні екологічних проблем туристичних дестинацій. Реалізація такої моделі вимагає від туриста відчуття емоційної причетності, що частково потребує міждисциплінарного підходу до когнітивного моделювання, зокрема фокусування засад прикладної екологічної психології на проєкологічні зміни в поведінці туристичного споживання.



Рис. 3. Структура когнітивного образу включення екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях

Отже, ідентифікація когнітивного компоненту передбачає аналіз того, як різні виміри впливають на формування проекологічної поведінки туристів. До них належать:

- *функціональний вимір*, що базується на оцінюванні найбільш відчутних і практичних характеристик подорожі на природоохоронні території – якості природного та історико-культурного середовища, умов проживання, рівня сервісу й цінової політики;

- *психологічний вимір*, який ґрунтується на сприйнятті більш нематеріальних характеристик, зокрема загальної атмосфери обслуговування, рівня гостинності та клієнтоорієнтованості персоналу;

- *інтегрований (змішаний) вимір*, що поєднує функціональні та психологічні аспекти, наприклад, якість ресторанного сервісу, яка одночасно охоплює практичну складову та емоційне враження.

Така структуризація дає змогу окреслити когнітивний образ туристичної дестинації через призму сприйняття її екосоціального іміджу відвідувачами.

Очевидно, що масштабні екосоціальні трансформації, необхідні для подолання несталих моделей туристичного виробництва і споживання – зокрема у контексті запобігання кліматичним загрозам, втраті біорізноманіття чи виснаженню природних ресурсів – вимагають глибоких змін

у функціонуванні соціотехнічних систем природоохоронних територій. Поступові корективи або частковий вдосконалення в цьому випадку можуть виявитися недостатніми. Відтак, перехід до сталого розвитку туристичних дестинацій доцільно трактувати як довготривалий коеволюційний процес, що базується на структурованій та суб'єктно орієнтованій взаємодії учасників туристичної сфери. У межах такої взаємодії не лише формуються спільні стратегії й траєкторії переходу, а й врегульовуються екосоціальні суперечності [2].

Для визначення стратегічних напрямів сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях необхідно глибоко дослідити когнітивні реакції різних суб'єктів туристичної діяльності щодо можливостей, наслідків і перспектив упровадження екосоціальних технологій. Під когнітивними реакціями у цьому контексті розуміємо сукупність ментальних процесів сприйняття, осмислення та прогнозування результатів технологічних інновацій, значущих для екосистем. Можна виокремити п'ять типів таких реакцій:

- 1) скептичне ставлення, що супроводжується високою ймовірністю ситуативного опору змінам;
- 2) поверхневе або обмежене розуміння сутності змін;
- 3) формальне прийняття без глибокої внутрішньої підтримки;

4) позитивне сприйняття та готовність до впровадження;

5) інноваційно орієнтоване мислення, спрямоване на активний пошук і підтримку нових рішень.

Оскільки до суб'єктів туризму на природоохоронних територіях належать туристи, представники туристичних організацій, органи влади різних рівнів і місцеві громади, кожна екосоціальна технологія може викликати відмінні, інколи протилежні когнітивні реакції з боку цих акторів. Сукупність таких реакцій формує своєрідну матрицю можливих сценаріїв сприйняття та поведінки.

Ключову роль у поширенні екосоціальних технологій на природоохоронних територіях відіграють туристичні організації. Їх інноваційний розвиток орієнтований на поєднання цілей раціонального використання екосистемних ресурсів, скорочення операційних витрат і посилення конкурентних позицій бізнесу. Екосоціальна модернізація стає для них стратегічною рушійною силою, адже дозволяє впроваджувати сучасні технологічні рішення – підвищувати енергоефективність, мінімізувати утворення відходів, застосовувати цифрові та інтелектуальні системи в процесі надання послуг.

З огляду на специфіку туризму на природоохоронних територіях першочергову увагу доцільно приділяти саме аналізу сприйняття екосоціальних технологій серед постачальників туристичних послуг, оскільки саме вони є основними провідниками інноваційних змін у дестинації.

На відміну від постачальників туристичних послуг, для туриста когнітивне сприйняття впровадження екосоціальних технологій у туризм на природоохоронних територіях передусім формується через його уявлення про їхню користь і умови споживання. Йдеться про те, чи розглядає він такі послуги як додаткову цінність, чи, навпаки, як певні особисті обмеження або незручності.

З позиції споживача когнітивний досвід екосоціально орієнтованого туризму можна представити як послідовний процес: взаємодія з екосоціальними технологіями під час користування туристичним продуктом → отримання знань про ці технології та їхній вплив на розвиток дестинації → ментальне прийняття або відторгнення відповідних практик → виникнення та усвідомлення емоційної реакції → оцінювання можливості засвоєння особистих екологічних чи соціально значущих цінностей → формування поведінкових намірів.

Емоційний спектр реакцій туриста може бути досить широким: від позитивних відчуттів – захоплення, задоволення чи гордості за екологічно відповідальний вибір – до негативних, що пов'язані зі скепсисом або внутрішнім дискомфортом щодо власної участі у практиках сталого споживання. Саме спрямованість набутого когнітивного досвіду значною мірою визначає подальші наміри туриста обирати природоохоронні території для майбутніх подорожей.

Дослідження уподобань туристів у контексті стратегічного формування екосоціальних моделей управління дестинаціями на природоохоронних територіях створює підґрунтя для оцінювання можливостей, доцільності та необхідності системних змін. Водночас ефективність таких трансформацій потребує комплексного розуміння реального ставлення туристів до екосоціальних перетворень, адже декларована проєкологічна позиція не завжди виявляється у фактичній поведінці під час споживання туристичних послуг.

Отже, когнітивне моделювання інтеграції екосоціальних технологій з боку постачальника туристичних послуг орієнтоване на пошук мотивів і механізмів розроблення та впровадження інновацій, тоді як з боку споживача воно формує ментальне підґрунтя системного переходу туризму на природоохоронних територіях до принципів сталого розвитку (рис. 4).

Чинниками, що зумовлюють несталу поведінку туристів на природоохоронних територіях, можуть бути недостатній рівень екосоціальної обізнаності, домінування орієнтації на особистий комфорт під час подорожі, слабка внутрішня мотивація до відповідального споживання, а також недорозвиненість або неякісність туристичної інфраструктури.

Проблематика трансформації поведінкових установок спонукала R. Sharpley до обґрунтування необхідності застосування інструментів зовнішнього впливу з метою стимулювання більш сталих моделей туристичного споживання [6]. Погоджуючись із важливістю адміністративного регулювання процесів інтеграції екосоціальних технологій у туризм на природоохоронних територіях, варто зазначити, що в українській практиці переважають такі механізми, як екологічні збори на підтримку екосистем, встановлення обмежень на відвідування заповідних зон і застосування штрафів за порушення природоохоронних норм.

Водночас доцільно розширити управлінський інструментарій шляхом упровадження більш гнучкого й демократичного підходу, інтегруючи ринкові стимули в активну політику сталого розвитку туристичних дестинацій. Це дозволить формувати екосоціально відповідальну модель туристичної поведінки не лише через обмеження, а й через заохочення. Інструменти соціального маркетингу доцільно використовувати не тільки для мотивації туристів до сталого споживання туристичного продукту, але й для коригування стратегій розвитку дестинацій та вдосконалення комунікацій із різними сегментами туристичного ринку.

Такий підхід сприятиме глибшому розумінню когнітивного сприйняття туристами екосоціального спрямування туризму на природоохоронних територіях і, відповідно, створюватиме підґрунтя для формування нових, більш сталих траєкторій розвитку туристичних дестинацій.



Рис. 4. Формування ментальної карти когнітивних чинників включення екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що екосоціальні технології є системоутворювальним елементом сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях, що інтегрує зелені технології природоспоживання, асистивні технології, екосоціальні інновації та технології санації природного середовища в єдину управлінську систему спільного створення екосистемної цінності. Запропонована когнітивна модель включення екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях відображає причинно-наслідкові взаємозв'язки між ключовими чинниками цього процесу, дозволяючи оцінити потенційні наслідки управлінських рішень і технологічних інновацій на мікро-, мезо- та макрорівнях. Партисипативний підхід до формування екосистемної цінності, за якого турист виступає одночасно активним споживачем і визначником цінності туристичного продукту, забезпечує системну перспективу інтеграції технологічної та екосоціальної складових розвитку туристичних дестинацій. Обґрунтування демократичного управлінського підходу, що поєднує ринкові стимулятори та інструменти соціального маркетингу, відкриває нові

можливості для формування проекологічної поведінкової моделі туристичного споживання та адаптації політики розвитку туристичних дестинацій до реальних когнітивних установок їх відвідувачів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною верифікацією запропонованої когнітивної моделі на основі збору та аналізу первинних даних щодо поведінкових установок туристів і постачальників туристичних послуг на конкретних природоохоронних територіях України. Важливим напрямом є також розроблення кількісного інструментарію оцінювання ефективності впровадження екосоціальних технологій, зокрема методик вимірювання екосистемної цінності туристичних дестинацій та індикаторів моніторингу екосоціального впливу туристичної діяльності на природоохоронні екосистеми. Особливої уваги потребує дослідження матриці сценаріїв когнітивної реакції різних суб'єктів туристичного процесу на впровадження конкретних екосоціальних технологій, що дозволить розробити диференційовані комунікаційні стратегії для кожної групи стейкхолдерів і сформувати науково обґрунтовані рекомендації щодо регуляторного забезпечення

екосоціальної трансформації туристичних дестинацій на природоохоронних територіях України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миронов Ю. Б., Свидрук І. І., Козлова В. М. Креативне управління розвитком туризму на природоохоронних територіях: стратегії, управлінські рішення та цифрові технології. *Економіка та суспільство*. 2025. № 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-59>.

2. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20754/1/tyruzsm_2022.pdf.

3. Тищенко В. Ф., Складанний Д. М. Когнітивне моделювання процесів публічно-приватного партнерства в регіонах України. *Проблеми економіки*. 2013. № 2. С. 288–297. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2013-2_0-pages-288_297.pdf.

4. Homburg A., Stolberg A. Explaining Pro-Environmental Behavior with a Cognitive Theory of Stress. *Journal of Environmental Psychology*. 2006. Vol. 26 (1). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2006.03.003>.

5. Sawitri D. R., Hadiyanto H., Hadi S. P. Pro-Environmental Behavior from a Socialcognitive Theory Perspective. *Procedia Environmental Sciences*. 2015. Vol. 23. P. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2015.01.005>.

6. Sharpley R. Tourism, Sustainable Development and the Theoretical Divide: 20 Years on. *Journal of Sustainable Tourism*. 2020. Vol. 28 (11). P. 1932–1946. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1779732>.

7. Vargo S. L., Koskela-Huotari K., Baron S., Edvardsson B., Reynoso J., Colurcio M. A Systems Perspective on Markets – Toward a Research Agenda. *Journal of Business Research*. 2017. Vol. 79. P. 260–268. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.03.011>.

8. Wang P., Altanbulag A. A Concern for Eco-Social Sustainability: Background, Concept, Values, and Perspectives of Eco-Social Work. *Cogent Social Sciences*. 2022. Vol. 8 (1). DOI: <https://doi.org/10.1080/23311886.2022.2093035>.

REFERENCES

1. Myronov, Y. B., Svydruk, I. I. and Kozlova, V. M. (2025), Kreatyvne upravlinnia rozvytkom turyzmu na pryrodookhoronnykh terytoriiakh: stratehii, upravlinski rishennia ta tsyfrovi tekhnolohii, *Economy and Society*, № 76, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-59>.

2. Pavlikha, N. V., Tsymbaliuk, I. O. and Savchuk, A. Yu. (2022), Stalyi rozvytok turyzmu ta rekreatsii: suchasni vyklyky y perspektyvy dlia Ukrainy : monohrafiia, *Veza-Druk*, Lutsk, available at: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20754/1/tyruzsm_2022.pdf.

3. Tyshchenko, V. F. and Skladannyi, D. M. (2013), Kohnityvne modeliuвання protsesiv publichno-pryvatnoho partnerstva v rehionakh Ukrainy, *Problemy ekonomiky*, № 2, s. 288–297, available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2013-2_0-pages-288_297.pdf.

4. Homburg, A. and Stolberg, A. (2006), Explaining Pro-Environmental Behavior with a Cognitive Theory of Stress, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 26 (1), available at: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2006.03.003>.

5. Sawitri, D. R., Hadiyanto, H. and Hadi, S. P. (2015), Pro-environmental behavior from a social cognitive theory perspective, *Procedia Environmental Sciences*, Vol. 23, p. 27–33, available at: <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2015.01.005>

6. Sharpley, R. (2020), Tourism, Sustainable Development and the Theoretical Divide: 20 Years On, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 28 (11), p. 1932–1946, available at: <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1779732>.

7. Vargo, S. L., Koskela-Huotari, K., Baron, S., Edvardsson, B., Reynoso, J. and Colurcio, M. (2017), A Systems Perspective on Markets – Toward a Research Agenda, *Journal of Business Research*, vol. 79, p. 260–268, available at: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.03.011>.

8. Wang, P. and Altanbulag, A. (2022). A Concern for Eco-Social Sustainability: Background, Concept, Values, and Perspectives of Eco-Social Work, *Cogent Social Sciences*, vol. 8 (1), available at: <https://doi.org/10.1080/23311886.2022.2093035>.

Стаття надійшла: 25.03.2026

Стаття прийнята: 17.04.2026

Стаття опублікована: 19.05.2026